

KLAUDIA MUCA

POSZERZANIE POŁA WALKI O EMANCYPACJĘ (NAUKA JAKO BRONĀ)

Klaudia Muca – doktorantka na Wydziale Polonistyki UJ, pracowniczka Instytutu Książki w Krakowie; współredaktorka monografii *Współczesne życie literackie* (2018; z J. Osińskim); redaktorka monograficznego numeru „Fragile” poświęconego niepełnosprawności.

ODZYSKIWANIE OBECNOŚCI.

NIEPEŁNOSPRAWNOŚĆ W TEATRZE I PERFORMANSIE

red. Ewelina Godlewska-Byliniak, Justyna Lipko-Konieczna,
Wydawnictwo Fundacja Teatr 21, Warszawa 2017

Wydanie książki *Odzyskiwanie obecności. Niepełnosprawność w teatrze i performansie* można uznać za krok milowy w udostępnianiu i promowaniu narracji naukowych na temat doświadczenia niepełnosprawności. Antologia wprowadza wiele podstawowych perspektyw badawczych dla reprezentacji niepełnosprawności w sztuce teatralnej i performansie, będąc jednocześnie wprowadzeniem do teorii studiów nad niepełnosprawnością. Badaczki i badacze, których teksty zgromadziły redaktorki publikacji – Ewelina Godlewska-Byliniak i Justyna Lipko-Konieczna – zwracają uwagę na zjawiska oraz doświadczenia, których nie opisuje się w Polsce łatwo ze względu na nieobecność, po pierwsze, rzetelnej debaty na temat braku pełnej sprawności jako jednego z wielu stanów życia, po drugie – języka dla naukowego opisu przedstawień niepełnosprawności oraz niedostępność dzieł obcojęzycznych z nurtu *disability studies*, po trzecie wreszcie – brak społecznego popytu na narracje o różnicy w sytuacji nadpodaży narracji o jednolitej tożsamości zbiorowej.

Odzyskiwanie obecności... częściowo te braki wypełnia. Prezentuje teksty, które problematyzują obecność osób z niepełnosprawnościami w teatrze i sztuce performatywnej, skupiając się nie tylko na analizie artystycznych reprezentacji doświadczenia niepełnosprawności i przedstawieniu zarysu

historii społecznej tego doświadczenia, lecz przede wszystkim na analizie zmian, jakie obecny na scenie nie w pełni sprawny/a aktor/ka wprowadza w przestrzeni powstawania, prezentacji i odbioru dzieła scenicznego oraz w postrzeganiu osoby niepełnosprawnej jako wykonawcy pracy kreatywnej. Teatr jako przestrzeń emancypacji i miejsce spotkania – jak zaznaczają redaktorki we wstępie do książki – pozwala na krytykę oraz performatywne przekształcenie narracji i dyskursów na temat niepełnosprawności, jakie funkcjonują w przestrzeni odbioru, a także na ponowne przetestowanie możliwości teatralnego medium. Omawianą publikację można potraktować również jako naukową odpowiedź na rosnącą popularność różnego rodzaju projektów artystycznych z udziałem osób niepełnosprawnych.

Tematyczny podział zebranych w antologii tekstów układa się w bardzo spójny przegląd dominujących perspektyw analizowania niepełnosprawności. Pierwszą perspektywą jest badanie przedstawień ciała niepełnosprawnego, naznaczonego w dyskursie publicznym „negatywnym markerem różnicy” (jak powiedziałyby Elizabeth Barnes) ze względu na fizyczną odmienną albo powiązany z ciałem atrybut niepełnej sprawności (np. laska, wózek inwalidzki czy proteza). Ciała niepełnosprawne zostają wyeksponowane, na przykład, w tańcu jako ciała wystawione na widok publiczny, rozgrywające swoją niepełną sprawność jako splot stereotypów, oczekiwań oraz emancypacyjnej, ruchowej relacji na temat osobistego doświadczenia. W tekstach Ann Cooper Albright, w wywiadzie z Rafałem Urbackim czy w analizie spektaklu *Teatr Niepełnosprawny* Jérôme’a Bela na pierwszy plan wysuwa się możliwość stworzenia silnej reprezentacji niepełnosprawności, opartej na doświadczeniu autobiograficznym, kwestionującej przekonanie o tym, że osoba z niepełnosprawnością nie może kontrolować swojego ciała i narracji na własny temat, a w konsekwencji nie może być aktywnym aktorem życia społecznego. Badacze i badaczki zestawiają społeczne przekonania z manifestacjami zdolności i możliwości podejmowania różnorodnych działań przez osoby niepełnosprawne, czynionych nie po to, by sprostac społecznie określonej normie, ale po to, by podkreślić nieredukowalną wartość własnej tożsamości i wkładu w różnicowanie społecznych narracji. Tymi manifestacjami w Polsce są między innymi *Klauni, czyli o rodzinie* i *Upadki* Teatru 21, *Paradiso* w reżyserii Michała Borczucha, *Podopieczni* Pawła Miśkiewicza czy *Jeden gest* Wojtka Ziemilskiego.

Kolejną istotną perspektywą uwzględnioną w publikacji są badania nad wizualnością i performatywnym oddziaływaniem przedstawień. W wielu tekstach w *Odzyskiwaniu obecności...* pojawia się kluczowy w obszarze badań nad niepełnosprawnością temat patrzenia na niepełnosprawne ciało i tworzenia jego obrazu, a w konsekwencji – tworzenia wzoru tożsamości kulturowej osoby z niepełnosprawnością. W antologii nie mogło zabraknąć tłumaczenia tekstu Rosemarie Garland-Thompson – badaczki, która podjęła temat empatycznego gapienia się na to, co odmienne, niezgodne z wyuczoną

i wizualnie przyswojoną normą, ani tekstu Tobina Siebersa – jednego z najbardziej znanych badaczy z nurtu *disability studies*, autora tekstu na temat strategii ukrywania piętna, która może stać się strategią subwersywną, pozwalającą na krytyczną analizę mechanizmów zmuszających do ukrycia tego, co inne.

Kolejnymi perspektywami badań nad niepełnosprawnością, uwzględnionymi w *Odzyskiwaniu obecności...*, są perspektywa historyczna i ekonomiczna. Ważne wątki historyczne przypominają prace na temat akcji eksterminacyjnej o kryptonimie T4, realizowanej przez Trzecią Rzeszę (tekst Katarzyny Ojrzyńskiej), oraz niewydolnego systemu wsparcia stworzonego przez PRL (tekst Natalii Pamuły). Te wypowiedzi uzupełniają narracje na temat artystycznych przedstawień doświadczenia niepełnosprawności o konieczny historyczny kontekst, który (przynajmniej częściowo) wyjaśnia dystans, jaki współcześnie naznacza relacje między pełnosprawnymi a niepełnosprawnymi członkami społeczeństw. Historia relacji między państwem a osobą z niepełnosprawnością dowodzi też, że polityki wobec niepełnosprawności opierają się zazwyczaj nie tyle na realnym rozpoznaniu potrzeb osób nie w pełni sprawnych, ile na wyobrażeniu o jakości życia tych osób, formułowanym, na przykład, w oparciu o medyczny dyskurs na temat niepełnosprawności. Krytyka tego ostatniego jest jedynie sugerowana w niektórych tekstach antologii, co nie stanowi znaczącego braku w publikacji – to dyskursywne miejsce, które trzeba będzie w przyszłości wypełnić.

Jednym z tekstów na temat ekonomicznych uwarunkowań aktywności osób niepełnosprawnych jest tekst Sharon L. Snyder i Davida T. Mitchella, dotyczący pracy osób niepełnosprawnych w systemie kapitalistycznym, który klasyfikuje je jako „nieproduktywne” z powodu niepełnosprawności. Autorzy analizują nie tylko praktyki otwierania i dostosowywania rynku pracy, lecz postulują także dowartościowanie pracy, docenienie i odpowiednie wynagradzanie pracy kreatywnej, a także opiekuńczej osób z niepełnosprawnościami, o zrównanie szans na uzyskiwanie niezależności. Ocena *status quo* splata się w tekście Snyder i Mitchella z politycznym sprzeciwem wobec czynienia osób z niepełnosprawnościami „ciałami nieproduktywnymi”, usuwanymi poza kapitalistyczny stosunek pracy.

Omawiana książka jest bardzo ważną manifestacją obecności osób z niepełnosprawnościami w przestrzeni sztuki, a także manifestacją obecności krytycznego namysłu nad dyskursami, jakimi posługujemy się w opisie doświadczeń tych osób. Oprócz narracji na temat konkretnych zdarzeń artystycznych, otrzymujemy bardzo bogate dyskursywne wyposażenie, które pozwala rzetelnie wypowiadać się na temat współczesnych rewolucji przygotowywanych i przeprowadzanych przez osoby z niepełnosprawnościami. Dzięki tej publikacji bardzo istotna przestrzeń kulturowa została odzyskana, a narracja naukowa zaprezentowana jako broń przydatna w działaniach na rzecz emancypacji. ■